

דקל שי שחורי
גזעי עצים בשלג

גשרים

מחקרים בתולדות יהודי מרכז אירופה

מכון ליאו בק ירושלים לתולדות יהודי גרמניה ותרבותם

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, ירושלים

א. דימיטרי שומסקי: בין פראג לירושלים – ציונות פראג ורעיון המדינה הדו־לאומית בארץ־ישראל

ב. מריון קפלן: מגדר, מעמד ומשפחה – צמיחתה של הבורגנות היהודית בגרמניה הקיסרית

ג. נטלי ניימרק־גולדברג: וקולן יישמע – יהודיות נאורות בברלין

ד. עפרי אילני: החיפוש אחר העם העברי – תנ"ך ונאורות בגרמניה

ה. רחל ליבנה־פרוידנטל: האיגוד – חלוצי מדע היהדות בגרמניה

ו. איל לוינסון, ויגדלו הנערים – מגדר ומיניות באשכנז בימי הביניים

ז. דקל שי שחורי, גזעי עצים בשלג – ארבעה סופרים יהודים וינאיים

דקל שי שחורי

גזעי עצים בשלג

ארבעה סופרים יהודים וינאיים

מכון ליאו בק ירושלים
מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

המערכת המדעית – מכון ליאו בק ירושלים לתולדות יהודי גרמניה ותרבותם
ד"ר איה אלידע, פרופ' דורון אברהם, ד"ר אירנה אווה-בנדוד, ד"ר שרון ליבנה, פרופ' גיא מירון,
פרופ' גלילי שחר

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי

עריכה לשונית: אינה גוזמן שרגורודסקי
מנהל ההוצאה לאור: עזרא ברום
עורך ראשי: יחזקאל חובב
הפקה והבאה לדפוס: נעה גרינולד-עסיס

ספר זה יוצא לאור בסיוע

משרד התרבות והספורט

משרד הפנים הגרמני

Federal Ministry
of the Interior, Building
and Community

by resolution of the
German Bundestag

על העטיפה: פארק פארטר, וינה. גלוייה משנות השלושים של המאה העשרים, אוסף פרטי.
עיצוב העטיפה: לוטה עיצובים

מסת"ב 6-382-227-965-978

מספר קטלוגי 1114-185

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, ירושלים, ולמכון ליאו בק
ירושלים לתולדות יהודי גרמניה ותרבותם, תשפ"ג

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות
צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: רונית גלעד

הדפסה: א.ר. שסקין

ירושלים

תוכן העניינים

7	פתח דבר
15	מבוא: בין ספרות יהודית לספרות עולם
16	א. "ספרות יהודית" בלשון לעז
22	ב. ספרות יהודית־גרמנית
28	ג. ספרות עברית במרחב הדובר גרמנית
33	ד. ספרות וינאית
37	ה. ספרות עולם
43	פרק ראשון: "גזעי עצים בשלג": ארבעה סופרים
43	א. שטפן צוויג, אזרח העולם (של אתמול)
54	ב. יוזף רות, יהודי חסר מולדת
62	ג. גרשון שופמן וישיבת הקבע הארעית באוסטריה
69	ד. דוד פוגל, כתיבה וינאית בעברית
77	פרק שני: לכתוב (ולקרו) ספרות במציאות רב־לשונית
77	א. הייצוג הספרותי במציאות לשונית מורכבת
90	ב. "סיפורי וינה", ג' שופמן
104	ג. וינה כמפתח לפרוזה של דוד פוגל
134	ד. מרחב אירופי רב־לשוני ב"קלריסה"
141	ה. שפה ויהודים ברחבי האימפריה אצל רות
152	פרק שלישי: היהודי הנודד
153	א. היהודי הנודד, מיתוס אירופאי
156	ב. האגדה על אהסוור וגלגוליה בתרבות האירופית
166	ג. "החוזרים הביתה" אצל יוזף רות
187	ד. שלושה יהודים מזדקנים אצל שטפן צוויג
211	ה. שופמן והנדודים "בימי הרג רב"

224	פרק רביעי: סופרים רב־תרבותיים כתעלולנים וגנבי גבול
224	א. גבולות פיזיים וגבולות ספרותיים
227	ב. התעלולן שליט הגבול
234	ג. ג' שופמן: הסופר כמתווך בין תרבויות
239	ד. יוזף רות: הסופר כגנב גבול
248	ה. שטפן צוויג: המספר כתעלולן
260	ו. דוד פוגל: הסירוב להיות תעלולן
267	אחרית דבר
269	רשימה ביבליוגרפית
269	א. ספרות ראשונית
271	ב. ספרות משנית
288	מפתחות
288	א. יצירות
289	ב. שמות, מקומות ומושגים

פתח דבר*

במרחבים דוברי הגרמנית של ראשית המאה העשרים¹ נוצרו מפגשי תרבויות רבים, חלקם הובילו לאומנות נשגבת, חלקם למלחמות עולם. מטבע הדברים הובילה נדידת היהודים ברחבי אירופה למפגשים בין-תרבותיים שכאלה, שהשאירו חותם על החיים ועל התרבות. בספר זה אבקש להציע קריאה ביצירתם של ארבעה סופרים שחיו באותה התקופה, השלישי הראשון והסוער של המאה העשרים, ובאותו המקום, וינה הקוסמופוליטית. שניים מהסופרים, שטפן צוויג ויוזף רות, היו יהודים שכתבו גרמנית ותפסו עמדה חשובה בספרות ובעיתונות התקופה בווינה ובעולם הדובר-גרמנית. שני הסופרים הנוספים, דוד פוגל וג' שופמן, יצרו ופרסמו בעברית בלבד, אף שחיו שנים ארוכות בסביבה אירופית דוברת גרמנית. המתודולוגיה של הקריאה המשווה מדגישה שמצע הגידול המשותף אינו רק טכני, בנאלי ושטחי, אלא שיש לו משמעות בהבנת המרכיבים הפואטיים של היצירות וכן הפרשנויות והמשמעויות החברתיות שיוחסו ליצירות בזמן פרסומן ושנים לאחר מכן.

"הימצאותו של אדם מחוץ לזמן ולמרחב, מחוץ לתרבות שהוא מבקש להבינה, עשויה לתרום תרומה עצומה להבנה", כתב מיכאיל בחטין ב-1970. נדמה לי שמעל לכל ההבדלים הברורים של שפה, סגנון, התקבלות ואישיות, הטקסטים שייבחנו כאן מדגימים כיצד נחווית בעת ובעונה אחת הימצאותו של אדם-סופר מחוץ לתרבותו וגם בתוכה. יחד עם זאת, לא רק האדם, גם התרבויות מתעשרות מהקשר הזה, משום שביניהן "נקשר כעין דיאלוג, המתגבר על סגירותן ועל חד-צדדיותן. אנחנו מציגים לתרבות הזרה שאלות שהיא לא הציגה לעצמה, והתרבות הזרה משיבה לנו ופורשת לפנינו עומקי משמעות חדשים".²

- * כל התרגומים לעברית המופיעים בספר הם שלי, אלא אם צוין אחרת.
- 1 חיבור זה נכתב מתוך תחום דעת אקדמי של ספרות ולשון, ולא של היסטוריה או גאוגרפיה. אני מציינת עובדה ברורה זו כדי להבהיר כי המרחב החשוב ביותר מבחינת תיחום הגבולות של המכלול הספרותי ושל שדה ההתייחסות הוא השפה – הגרמנית והעברית. מכאן שביטוי-מפתח בעבודה הוא "המרחב הדובר גרמנית", והכוונה היא לכל מה שנכנה היום גרמניה ואוסטריה, ובתקופה הרלוונטית היה האימפריה האוסטרו-הונגרית (1867–1918), ולאחר מכן אוסטריה, ולצידה קיסרות גרמניה ("הרייך השני", 1871–1918), שהפכה לרפובליקת ויימאר (1918–1933), ולגרמניה הנאצית (1933–1945).
  - 2 בחטין, צורות הזמן והכרונוטופ ברומן, עמ' 7. כפי הנראה, החיבור "תשובה לשאלה ממערכת נוביי מיר" הוא החיבור האחרון שכתב בחטין בחייו. הטקסט התפרסם בנובמבר 1970 בעיתון

חיבורו של בחטין מדגיש ביתר שאת את קיומן הממשי של יצירות ספרות "גדולות" הן בעבר והן בעתיד. כדי לעמוד על מגוון משמעויותיה ופרשנויותיה של יצירה כלשהי הוא מציע "לשבור את תחומי הזמן", כלומר לאתר את אבני הבניין של היצירה שהסופר בחר להשתמש בהן מתוך הספרות שהייתה קיימת לפניו, אך גם להתבונן ביצירות ששרדו את מבחן הזמן ולזקק מההתבוננות לאחור את מעלותיה של היצירה. שבירת תחומי הזמן רלוונטית להבנת היצירה אך בעלת ערך רב גם להבנת התקופה, שכן כל תקופת יצירה "כלולה בתוך תהליך אחיד (אך לא לינארי) של התהוות התרבות האנושית"³. מהבחינה הזאת, כל מחקר ספרות, בין אם הוא עוסק בספרות עכשווית ובין אם הוא עוסק בספרות שנכתבה עשרות שנים לפני כן, מחייב בחינה מפרספקטיבות שונות, אגב מודעות מיוחדת לממדי הזמן – מה הן אבני הבניין של היצירות שמחברות אותן לעברן, ומה הם המבנים הארכיטקטוניים שנוכחותם בנוף בולטת ונראית עד לימינו.

פרנקו מורטי הציע כי כדי להבין את ההבדל בין ספרות עולם לספרות לאומית יש לחשוב על המטפורות שמשמשות במחקר הספרות: את הספרות הלאומית נוטים להבין דרך מטפורות העץ המסתעף, בעל השורשים, המתאר את המעבר מאחדות לשונות, ואילו הספרות העולמית מתוארת בדרך כלל כגל שכובש אזורים חדשים, ובו האחדות גוברת על השונות. ההתבוננות על העולם מכיוון אחד בלבד חוטאת לראיית התמונה המלאה. לפי מורטי, "אין הצדקה אחת לחקר ספרות העולם [...] זולת זו: להיות קוץ ברגל, אתגר אינטלקטואלי מתמיד לספרויות לאומיות – ובייחוד לספרות המקומית. אם ספרות השוואתית אינה מקיימת זאת, היא אינה ולא כלום. לא כלום."⁴

באופן מסורתי סיווגו חוקרי ספרות יצירות שנכתבו בידי סופרים יהודים ברחבי האימפריה האוסטרו-הונגרית בגרמנית כענף של "הספרות היהודית", ומצאו שהיא ממוקדת בסוגיות של היחס אל החברה הלא-יהודית ובשאלות של דת ומסורתיות אל מול חילוניות והשכלה. ספרות שנכתבה באותו המרחב ובאותן השנים בעברית סווגה כענף של "הספרות העברית" ולכן נשפטה בראש ובראשונה על פי היחס שלה לציונות – בעד או נגד. החלוקה הזאת, בעלת הדגש הלאומי המובהק, היא חלוקה טכנית, יבשה, מקובעת מדי. אומנות, לא כל שכן האנשים שיוצרים אותה, אינה נוצרת כדי להשתבץ בקטגוריה זו או אחרת.

אני מבקשת לקרוא את הספרות שכתבו ארבעת הסופרים העומדים במוקד הספר הזה כספרות שמבקשת להיות "קוץ ברגל" לספרויות הלאומיות שאליהן היא שייכת. הספרות

נוביי מיר תחת הכותרת "לנצל הזדמנויות ביתר אומץ", כתשובה לבקשתו של העורך להציג את עמדתו בנוגע למצב הספרות כיום, הפרספקטיבות העומדות לפניה ובעייתיה הדורשות פתרון.

3 שם, עמ' 221.

4 מורטי, "השערות על ספרות העולם", עמ' 240–241, ועוד אדרש בהמשך למורכבות המושג "ספרות עולם" אצל מורטי ובכלל.

הזאת עולמית משום שנדמה שהיא מבקשת, גם אם באופן תמים שמתאים לתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה והשוואה, להתעלם מגבולות פיזיים, לאומיים, חברתיים, לשוניים ואידאולוגיים, באופן שיאפשר לשטפן צוויג ולגרשון שופמן לשתות קפה יחד בבית קפה וינאי, או ליוזף רות ולדוד פוגל להשתכר יחדיו בתאומו הפריזאי.

בעולם כזה הסופרים מציגים פנים שונות של קיום יהודי במרחב הדובר גרמנית שאינו מבטא התקדמות כרונולוגית או זהות על רצף אידאולוגי כלשהו. זוהי "מערכת ספרותית", שלפי הגדרתו של איתמר אבן־זהר היא "רשת של יחסים בין טקסטים (כולל טקסטים פוטנציאליים, כלומר מודלים) שבזכותה הם נחשבים כ'שייכים' וכ'מהווים' שלם אחד".⁵ במרחב הזה, או במערכת הזאת, כל אחד מארבעת הסופרים יכול לכתוב באופן שמבטא את מחשבותיו על היהדות, על שפת הכתיבה, על היחס לאחר, על היותו של אדם יהודי במרחב שאינו כזה, על הצורך בקהל קוראים שמבין את הקודים התרבותיים שלך, על זהות ועל מקום.

הקריאה המוצעת כאן היא קריאה השוואתית מעיקרה, שהנחת היסוד שלה היא שאחדות מצע הגידול – הן מבחינת הזמן (1900–1933) והן מבחינת המקום (בעיקר וינה, אך גם מרחבים אחרים) – מדגישה את המאפיינים הפואטיים והאישיים של כל אחד מהסופרים, כמו גם את הפרשנויות והמשמעויות החברתיות שניתנו ליצירות, בזמן פרסומן ובהווה. כמו כן ובהמשך לציפיותיו של מורטי מהשיטה של הספרות ההשוואתית, הקריאה תבקש להניח זו לצד זו את הפרווה של ארבעת הסופרים, לעמת אותם עם שאלות של זהות, מיתוסים משותפים וקהל קוראים מגוון, ודרך הקריאה הזאת לתרום במשהו להרעדת הגבולות, ואולי להבהרת הצורך בהפלתם.

בפרק הראשון אבקש לתאר את הסביבה שבה צמחו ארבעת הסופרים, מבחינה ביוגרפית וסוציו־פואטית, דרך הספרות שנכתבה למן ראשית המאה העשרים ועד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, ובעיקר את זו שנכתבה בווינה או מתארת את נופיה. צוויג ורות זכו בעבר וזוכים גם היום לקהל קוראים נרחב במקור ובתרגום, משום שנוסף על האיכויות הפואטיות שלהם, הם נתפסים בעיני הקהל בעל האוריינטציה היהודית כדוגמאות מייצגות ל"ספרות יהודית בלשון לעז", ובעיני הקהל הרחב יותר – כנציגים בולטים של הספרות הגרמנית־יהודית בין שתי מלחמות העולם. הקוראים והחוקרים בעלי האוריינטציה היהודית מבקשים לאפיין את היסודות היהודיים שבטקסטים ולקשור את הפרווה לקהילה היהודית בפזורה, ואילו הקוראים והחוקרים שאינם בעלי אוריינטציה כזאת מעדיפים לחפש סמנים המאפיינים את התרבות הראשית של סופרים אלו כתרבות גרמנית. על אף ההבדלים הברורים במעמד ובנקודת המוצא של צוויג בעל הפריווילגיות המשפחתיות־כלכליות־חברתיות ושל רות,

5 אבן־זהר, "מערכת ספרותית", עמ' 135.

ליד העיר ברודי שהגיע למרכז האימפריה האוסטרו-הונגרית ואז גלה ממנה, שניהם בסופו של דבר מביעים אי-יציבות שהיא כנראה בלתי נמנעת, לא רק בעקבות האדמה הרועדת של ראשית המאה העשרים, אלא גם בשל העיסוק התמידי בשאלות הקשורות להגדרת הגבולות, להגנה עליהם ולחצייתם.

שופמן ופוגל הם נציגים בולטים בדורם של הספרות העברית באירופה. מעצם העובדה שכתבו בעברית ועל גבי כמות הפרסום העבריות, שני הסופרים האלה מזוהים בבירור עם הספרות העברית המתחדשת של תקופת התחייה. הימצאותם מחוץ לגבולות ארץ ישראל שעה שהישיבה בה כבר הייתה לאפשרות של ממש יוצרת עמדה המעוררת קושי. הפרקים העוסקים בשופמן ובפוגל יבחנו את האופן שבו המרחב האירופי בכלל והווינאי בפרט השפיע על הפואטיקה שלהם, ובמובנים מסוימים הפריד אותם מהזרם המרכזי של הספרות העברית.

כפי שהוזכר, בחטין טען כי עובדת היותו של אדם "מחוץ לזמן והמרחב, מחוץ לתרבות שהוא מבקש להבינה", היא תנאי הכרחי להבנתה, והמרחק מתרבות אחת מאפשר יציאה מההסתגרות וגם מבט על הדו-שיח שקיימה עם סביבתה. אם כך הדבר, ייתכן שדווקא עשרות השנים, כמעט מאה השנים שחלפו מאז נכתבו הדברים, ו-3,500 הקילומטרים שמפרידים בין וינה לרמת גן, הם שיסייעו באיתור אבני הבניין הפרטיות והמשותפות של ארבעת הסופרים. כך, ארבעה סופרים אלה, שלכאורה שייכים לקבוצות שונות ונפרדות, נמצאים למעשה במרחב אחד, ומתוכו – או ליתר דיוק מסיפו – כל אחד פילס לעצמו את נתיביו מחוץ לתרבותו ולתרבות הזרה ומתוך שתיהן.

השימושים בשפות שמתגלים בטקסטים הללו ישמשו אותי בפרק השני לקביעת הזהות המורכבת והמרוכדת של כל סופר (מקורות השפעה, יחס לכל שפה ואסוציאציות שנלוות לשימוש בה, מערכת הכוחות בין השפות השונות ועוד). הבחירה להתמקד באופן שבו מתואר בטקסט המרחב הווינאי בפרט והמרחב של האימפריה האוסטרו-הונגרית בכלל מסייעת להציב את ארבעתם על רצף אחד של התייחסות למציאות רב-לשונית (שהיא נתון קיים בווינה), ולבחון את הדומיננטיות של עובדה זו בטקסטים אגב עמידה על המשמעויות הפואטיות והסוציו-פואטיות שיש בהם.

בפרקים הבאים אבקש להציג שתי דמויות מיתיות, אהסוור (היהודי הנווד) והתעלולן (הטריקסטר), שכן הקריאה ביצירות אל מול שני המיתוסים הללו מסייעת להבנת התפקיד היהודי במרחב האירופי, להבנת התפקיד החברתי-תרבותי של הסופר, ולבחינה של נושא הגבולות שהוא מהותי לפואטיקה המוצגת כאן.

*

ראשיתו של חיבור זה במחקר לתואר שני שערכתי על אודות יצירתו של גרשון שופמן. מחקר זה הוביל אותי להבנה כי הסיפורים הקצרים של שופמן הם אומנם כדור בדולח סגור ומושלם מבחינה פואטית, אך הקריאה שלהם באופן מבודד וללא התבוננות במערכת (התרבותית, הלשונית, הספרותית, הפוליטית וכו') שסביבם, בעיקר כשנכתבו במציאות שונה לחלוטין מזו שלי, היא קריאה חסרה. מתוך מגוון רחב למדי של סופרים יהודים במרחב הדובר גרמנית שכתבו בעברית או בגרמנית בראשית המאה העשרים, נבחרו ארבעה סופרים בלבד, מתוך העדפה סובייקטיבית וצורך אובייקטיבי להגביל את ההיקף. לשמחתי התברר כי הקורפוס שנוצר היה מגוון ודינמי.

פסקל קזנובה טענה כי "המורשת הספרותית והלשונית הלאומית היא בבחינת הגדרה ראשונה של הסופר, א־פריורית וכמעט בלתי נמנעת, הגדרה שהוא עתיד לשנות [...] באמצעות יצירתו ודרך מסלולו".⁶ מתוך כך ברור כי החלוקה הבסיסית ביותר של ארבעת הסופרים תהיה לפי שפת הכתיבה. במילים אחרות, טבעי להניח כי צוויג ורות יהיו הדומים ביותר זה לזה, וכך גם שופמן ופוגל. ואכן, הקריאה שהצעתי בחיבור זה מבקשת בראש ובראשונה לבחון כל אחת מהיצירות שנוכרו כאן דרך השפות שלהן: השפה ה"קדמית" ביותר, היא שפת הטקסט במקורו, והשפה או השפות שנמצאות ברקע, ויהא זה הרקע של שפת הבית שננטשה, השפה המדוברת במרחב הכתיבה, השפה של התרבות הנשאלת (מן העבר או העתיד) ועוד. מהבחינה הזאת, הקשר בין הזוגות ה"טבעיים" (צוויג-רות, שופמן-פוגל) מסייע לראות באופן ברור את המהלכים הלשוניים שמבצע כל אחד מהיוצרים לעומת מקבילו.

עם זאת הקריאה של קזנובה את הספרות הבין־לאומית או העולמית מאפשרת הבנה של יצירה בתוך מסגרת רחבה יותר מהמסגרת הלאומית שאליה "נולד" הסופר:

מעמדו של כל סופר במרחב העולמי נקבע תחילה, בהכרח, על פי המקום שתופס במרחב זה המרחב הספרותי הלאומי שממנו בא [...] לפיכך, כל אימת שנבקש לאפיין סופר, יהא עלינו לסווגו פעמיים: בהתאם למעמדו של המרחב הספרותי הלאומי שאליה הוא משתייך ביקום הספרותי העולמי, ובהתאם למעמדו הוא באותו מרחב.⁷

הצבתם של ארבעה סופרים שכתבו מתוך מרחב דומה של זמן ומקום על מצע תאורטי משותף מאפשרת אפוא להבין דבר־מה על מקומם בתוך המערכות הספרותיות שאליהן השתייכו, ועל המגעים בין מערכת ספרותית אחת לשנייה. לכן הצעתה של קזנובה, "להעדיף את הדיון הרב־לשוני והרב־תקופתי על פני ההתמקצעות הלשונית והתרבותית בספרות

6 קזנובה, "היסטוריה עולמית של הספרות", עמ' 261.

7 שם, עמ' 261-262.

לאומיית מסוימת אחת או שתיים", לפי ניסוחו של שאול סתר,⁸ יכולה לחבר את הסופרים באופנים אחרים. כך למשל השימוש ה"תעלולני" בדמותו של הסופר קושר בין צוויג לפוגל, ההתייחסות למיתוס היהודי הנווד מחברת בין דמויות הנוודים של רות לאלו של שופמן, ובחינת ההתקבלות של הסופרים בקהילותיהם ממקמת את צוויג ושופמן בעמדה מרכזית הרבה יותר מזו של רות ופוגל.

הארבעה שונים מאוד זה מזה מבחינה ספרותית: בסגנון הכתיבה, בז'אנרים, בעמדות המוסריות שלהם, בדמויות המרכזיות וכך הלאה. לא מפתיע אם כן שהיצירות מדגימות מופעים שונים של קיום יהודי במרחב הדובר גרמנית באופן שאינו מבטא התקדמות כרונולוגית או זהות על רצף אידאולוגי כלשהו. אחד, אין כוונתי לטעון כי בזמן הכתיבה קיימו ארבעת הסופרים מערכת ספרותית אחת, אלא שהקריאה בדיעבד מבקשת לא רק לפענח כל אחת מהיצירות בפני עצמה אלא לנסות ליצור את הרשת שמחברת ביניהן.

*

גם ספר זה הוא תוצר של זמן ומקום, ולא פחות מכך הוא תוצר של חיבור עם מי שפגשתי במקום מסוים מאוד: המחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. הגעת למחלקה לפני שנים רבות ומצאתי בה בית חם שמהרגע הראשון אפשר לי לשאול שאלות, לחקור, ללמוד וללמד; מעל הכול, המחלקה הייתה מקום מפגש של רעיונות, מוטיבציה ותמיכה. באחד הקורסים הראשונים ללימודי התואר השני שלי, בקורס של פרופ' יגאל שוורץ על ההיסטוריוגפיה של הספרות העברית, יגאל להטט בין ידענות מופלגת לתאוריות מרתקות, והתגובה שלו לניתוח שעשיתי ל"חיי נישואים" מאת פוגל היא הרגע שבו החלטתי שזו דרכי. מאז, בנדיבות רבה, זכיתי לתמיכתו, הן כמנחה שלי בעבודת המוסמך ובדוקטורט, והן כראש "מכון הקשרים לחקר הספרות והתרבות העברית והישראלית", שבמסגרתו השתתפתי בפרויקטים מחקריים רבים שפתחו לי עוד ועוד דלתות במחשבה ובעולם. לא פחות מכך, תודה על הסדרה "רוח צד", רכבת הרים של ספרות, יצירה ומו"לות, שהיה לי הכבוד והעונג להשתתף בעריכתה. תודה, יגאל, על שהראית לי את היער העצום שבו אנחנו מצויים, עודדת אותי לטוטט בו כמה שיותר, ואפשרת לי למצוא את העץ הנכון לי. היית לי מורה דרך שאין כמותו.

תודה לחברות וחברי המחלקה ובעיקר לקבוצת תלמידות ותלמידי המחקר שנוצרה בה. תודה לד"ר יעל דקל, לד"ר יפתח אשכנזי, לד"ר רינה ז'אן ברוך, לד"ר מיכל פלס אלמגור ולד"ר יודית מולר על חברות ושותפות דרך ארוכת שנים. תודה מיוחדת לד"ר מוריה

8 סתר, "עולם חדש אכזר", עמ' 230.

דיין קודיש, שהעבודה לציידה בעריכת "רוח צד" לימדה אותי שיעורים חשובים בקריאה ובכתיבה, וגם בנדיבות הלב.

כתיבת עבודת הדוקטור שספר זה מבוסס עליה התאפשרה בזכות מלגות מהפקולטה למדעי הרוח והחברה ומבית ספר קרייטמן באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ובזכות מלגות לימודים בגרמניה מטעם ה-DAAD ומלגת EDEN של האיחוד האירופי. פרס גרשון שקד לעבודת המוסמך, ומלגת הצטיינות מטעם מכון ליאו בק היו תמיכה חומרית, ולא פחות מכך עידוד להמשך הדרך.

בלא מעט ספריות מצאתי שותפות ושותפים להתלהבות, שהתגייסו לחיפוש אחר תרגום ישן אך נהדר במחסן, לאיתור מפות ערים מדויקות, או שפשוט התלהבו מגזיר עיתון מצהיב. תודה לספרניות ולספרנים בספרייה המרכזית ע"ש סוראסקי באוניברסיטת תל אביב ובספריית ארן באוניברסיטת בן-גוריון, ולצוות המסור במכון גזנים ע"ש אשר ברש.

ספר זה רואה אור במסגרת סדרת "גשרים: מחקרים בתולדות יהודי מרכז אירופה" בהוצאת מכון ליאו בק בירושלים ומרכז זלמן שזר. תודה מיוחדת לצוות של מכון ליאו בק בירושלים על הקשר רב השנים, ובעיקר לאירנה אווה-בן-דוד ולשרון ליבנה על התמיכה והסבלנות. תודה רבה לפרופ' גילי שחר ולד"ר לילך נתנאל על הקריאה מאירת העיניים של המחקר ועל הליווי והעידוד לאורך השנים. תודה להוצאת מרכז זלמן שזר על שהעניקה לספר את מקומו בעולם. תודה לחיה פז כהן על עידוד ותמיכה ולמחליפה כמנהל ההוצאה לאור, עזרא ברום. תודה ליחזקאל חובב על הסיוע בעריכה, תודה לנעה גרינולד-עסיס על ההפקה ותודה לאינה גוזמן שרגורודסקי על עריכת הלשון.

תודה לסטודנטיות ולסטודנטים שלי לאורך השנים באוניברסיטת בן-גוריון בבאר שבע ובקמפוס אילת. תודה מיוחדת לתלמידי ותלמידות תוכנית אידאה באוניברסיטה העברית, שהזכירו לי עד כמה המרחב במדעי הרוח והחברה הוא לא רק מסעיר ומרתק אלא גם הדרך האמיתית לשנות את העולם.

התודה האחרונה למשפחה שלי. המחקר הזה היה חלק ממני יותר מעשור, ויש לה חלק חשוב בו, בתמיכה ובעידוד. תודה לחברי הרביעייה, לאימי אורית שרון, לאחותי מיכל ולאחי איתמר על האהבה והמשפחתיות. תודה לנעמי ולכתרי שחורי על העניין ועל ההבנה העמוקה של מחקר ושל תרבות. תודה לחברות נפשי, אפרת שחר ובטי קרת, על שאתן בחיי. תודה לבנותי האהובות, רונה ואלה, שנולדו בשלבים המוקדמים של המחקר הזה ועכשיו הן כבר ממלאות את העולם בנוכחותן ובחוכמתן, קוראות עירניות ומודעות עוד מראשיתן. תודה אחרונה לבן זוגי בועז שחורי על יצירות משותפות ונפרדות, על הסקרנות, על הרוח במפרשים ועל האהבה.

בין ספרות יהודית לספרות עולם

קטגוריות רבות מאוד יכולות להגדיר סופר: מגדר, תקופת חייו, מקום הולדתו, אופיו, מצבו המשפחתי, עמדותיו הפוליטיות, מצבו החומרי. קטגוריות רבות יכולות להגדיר ספרות: השתייכות לזרם מסוים, במות פרסום, מאפיינים פואטיים, בית הוצאה. מיותר לציין כי לבחירת קבוצת ההשתייכות יש משמעויות והשלכות חוץ-ספרותיות, אך היא גם חשובה לא פחות מבחינה פואטית, כפי שאראה בהמשך.

מעל הכול, נדמה לי כי שפת הכתיבה היא החשובה ביותר לשתי ההגדרות הללו, משום שבעת ובעונה אחת היא גם גזרת גורל וגם בחירה אישית: אדם אינו בוחר את שפת אימו או את שפות אימו, אך בבגרותו יבחר האדם הכותב בדרך כלל בשפה אחת כשפת הביטוי שלו, ובמובן זה השפה הנבחרת היא התגלמות החברה שאליה הוא מוסיף ובחירתו האישית בתוכה. את כל זה כבר אמרה לאה גולדברג: "לבחור לשון, כמי שבוחר לו טבעת. הזכות הזאת לבחור בלשון כטבעת קידושין, ולברך עליה, הרי את מקודשת".¹

בפרק המבוא אבקש להציג את האפשרויות המרכזיות שעמדו בפני אדם-סופר בווינה של ראשית המאה העשרים, מתוך כוונה ברורה לבחון בהמשך את גבולותיה של כל אפשרות ולטעון שמדובר בגבולות נזילים, דיפוזיים. ראשית אבחן את ההגדרה של ספרות יהודית ואת גלגולה הנוסף, ספרות יהודית בלשונות לעז, שכבר בשמה מתבררים המטענים הרגשיים הנלווים לו. אבדוק גם את ההגדרות שמקיפות טקסטים המשתייכים לספרות יהודית-גרמנית, על שני חלקי ההגדרה ועל המקף החשוב באמצעה, את המשמעות של כתיבה עברית במרחבים דוברי הגרמנית, ואת ההגדרה המובחנת של ספרות וינאית. לכל ההגדרות הללו מורשת והיסטוריה ברורה, כפי שאדגים מיד. אף שהספרות היהודית הייתה רב-לשונית וטרנס-לאומית במובהק, עד לאחרונה נהג המחקר להתמקד בשפה אחת או במרחב אחד.² המרחב המחקרי שמאפשר את הקריאה מרובת האפשרויות הזאת הוא תחום הדעת (דיסציפלינה) של ספרות העולם.

1 אומנם משפט זה לקוח מהרומן "והוא האור" של גולדברג, אך נורה, גיבורת הרומן, אומרת אותו כאשר היא נזכרת במשורר בשם אלחנן קרון. משפט זה, כפי שמציינת נטשה גורדינסקי, הוא שריד של הרומן הגנוז "אבדות" בתוך הרומן המאוחר משנת 1946. ראו גורדינסקי, "אחרית דבר: בתים אבודים".

2 למשל, עבודתן המשותפת של לוי ושכטר הציגה כמה כיוונים מחקרניים בולטים המאתגרים

א. "ספרות יהודית" בלשון לעז

ב־1912 פרסם מוריץ גולדשטיין, צעיר יהודי ציוני, מאמר בעיתון הגרמני *Der Kunstwart* המבקר את הנוכחות היהודית הרבה בספרות הגרמנית, שבאה בעיניו על חשבון ספרות יהודית־גרמנית ייחודית העוסקת בנושאים יהודיים ומיועדת לקהל יהודי. הוא טען כי טיפוס היהודי שמוצג בספרות מוגבל לשני סוגים: "שיילוק הדמוני־מושחת והרוכל היהודי כקריקטורה או כדמות קומית. עד כה נתקיימו רק שתי הדוגמאות הקיצוניות האלה. היהודי שהוא בן דמותנו, האידיאל שלנו של היהודי, עדיין לא נמצא. סופרים יהודים, קדימה!"³ את הצד השני של "משיכת החבל" הזאת בין הגדרות של לאום, שפה ופואטיקה אפשר למצוא גם במילים הנרגשות הפותחות את האסופה "סופרים יהודיים בספרות העולם", שראתה אור בהוצאת "המתמיד" התל אביבית בשנת 1959:

זה כמאה וחמישים שנה [...] שאישים יהודים כמעט בכל ארצות אירופה ובכמה ארצות מחוצה לה משקיעים כוח יצירה לאין ערוך בתרבויות לא להם [...] בחזונו: יבוא יום ולא יהיה סופר יהודי בלועזית, שלא יראה לו חובה לתרגם יצירותיו לעברית, "להשיב את הגזילה", כפי שכתב הרמב"ם למתרגמו [...] היצירה של היהודים בתרבות העולם – יצירתנו היא, הגאון היהודי בראה. סופרים יהודים בכל לשון שהיא – אחינו הם.⁴

האם על טקסט יהודי לשרת את הציבור היהודי, והאם קהל היעד של הטקסט הוא בהכרח קבוצת השווים של מחברו? האם מחויבותו של המחבר היא קודם כול – או באופן בלעדי – לתרבותו שלו? שאלת "יהדותם" של טקסטים היא שאלה מכרעת משום שהיא הבסיס לכל דיון סוציו־ספרותי ביצירותיהם של סופרים יהודים בכלל וסופרים שכתבו במצב של ריבוי תרבויות בפרט. מהי אפוא "ספרות יהודית", ומה מידת האחראיות או הקשר של ספרות שהוגדרה ככזאת עם האומה שאליה היא משויכת, מבחירה או מתוך כפייה?

את התפיסה הזאת. במאמר מ־2015 הן זיהו כמה מגמות מחקריות בולטות, ראו Levy and Schachter, "Jewish Literature / World Literature", p. 95. מאמר מ־2017, המשמש למעשה הקדמה לגיליון בעריכתן של כתב העת *Proofstext*, שעוסק כולו בחיבור בין ספרות יהודית לספרות עולמית, הוא ההמשך לכך: Levy and Schachter, "A Non-Universal Global"

3 Goldstein, "Deutsch Jüdischer Parnas" . מובא אצל זליגמן וגורן, זרמים במחשבה האירופאית, עמ' 156.

4 פוירשטיין, סופרים יהודיים בספרות העולם, עמ' 6. רוב הסופרים (תשעה מתוך חמישה עשר) המואשמים ב"בזבוז" הכוח היצירתי ב"תרבות לא להם" כתבו גרמנית. מצוטט אצל עמרי אשר, "יהדות מתורגמת": המחשבה העברית על תרבותם של יהודי אמריקה ויצירתם הספרותית", ישראל 25 (2018), עמ' 109–137.

בין ספרות יהודית לספרות העולם

חנה וירט־נשר טענה שהנוסחה הפשוטה ביותר להגדרת ספרות יהודית, אף שהיא גם הנוסחה הכי פחות מספקת, היא ש"ספרות יהודית היא זאת שנכתבה בידי יהודים".⁵ את הגישה המצמצמת הזאת, על הפסקנות הביולוגית שלה, שלל בתוקף איתמר אבן־זהר וטען כי "רק גישה לאומית (או לפעמים אנטישמית!) יכולה לעשות שימוש במושג 'ספרות יהודית' על בסיס מוצא".⁶

גרשון שקד חקר לאורך שנים את ההגדרה "ספרות יהודית", דרך יצירתם של סופרים רבים, אגב התמקדות ביצירות של קפקא ורות, אך גם מתוך מבט היסטוריוגרפי כולל על התקופות השונות ובחינת המשמעויות הפוליטיות של היצירה. מלבד מחקרו על אודות הסיפורת העברית ביקש שקד לשרטט מסגרת עקרונית שתבדיל בין ה"ספרות היהודית בלשונות לעז" ל"ספרות בלשונות היהודיות"⁷ – עברית, יידיש ולדינו. נוסף על הגדרתו של לודוויג לואיסון (שמשמשת את שקד כבסיס מסוים), "ספר יהודי הוא ספר שנכתב בידי יהודי היודע יפה שהוא יהודי",⁸ ביקש שקד להפריד את "המרכיב היהודי" משאר מרכיבי הזהות של סופרים רב־תרבותיים כדי לפענח את זהותם החברתית והאידיאולוגית. בספרו "זהות: ספרויות יהודיות בלשונות לעז", הצביע שקד על שלושה ענפים של הספרות היהודית: עברית, יידיש ולשונות לעז.⁹ את הקבוצה האחרונה הוא הגדיר כקבוצה שאף שהיא מקיפה יוצרות ויוצרים שכתבו במצבים של רב־תרבותיות ורב־לשוניות שונים לחלוטין, יש ליצירתם מרכיב משותף:

היצירות הרב־תרבותיות של הסופרים היהודים בלשונות לעז הן דוגמאות מובהקות לעצמת ההטרוגלוסיה הנוצרת מזימון של שכבות תרבותיות שונות בכפיפה יצירתית אחת. למרות הידיעה הברורה שכל כוחן של יצירות אלה ברב־תרבותיות שלהן, אני מתכוון לאתר בהן אותו יסוד, שלצורך הדיון אכנה אותו "המרכיב היהודי", המופיע בקונפיגורציות שונות בקליידוסקופ ההטרוגלוסי של סופרים יהודיים המשתייכים למעגלי זהות שונים, וכדרך רסיס זכוכית בקליידוסקופ הוא משנה את תפקידו ואת מקומו בהתאם למערכת היחסים הנוצרת בין היחידות המרכיבות את תמונת הזהות הנתונה.¹⁰

Wirth-Nesher, "Defining the Indefinable" 5

אבן־זהר, "הספרות העברית", עמ' 430. 6

שקד, זהות, עמ' 17–35. 7

שם, עמ' 27. 8

מחקרים אחרים ידרשו, ודאי, לספרויות נוספות: ספרות לדינו, ספרות יהודית־ערבית וכו'. 9

שקד מתמקד בעיקר בקטגוריצייה של ספרות אירופית.

שקד, זהות, עמ' 24. 10

כאשר ספרות נכתבת בשפה יהודית (עברית, יידיש, לדינו), השפה היא שהופכת אותה ל"ספרות יהודית", אך כאשר הספרות נכתבת בלשון אחרת, יש לחפש בטקסט את אחד מהמאפיינים האלה כדי לזהותה כספרות יהודית: לשון או זכרי לשון יהודיים, מוצא יהודי, נושאים יהודיים (חיי השטעטל, אנטישמיות, ולהבדיל – ציונות), התקבלות בעיני הביקורת והקהל כספרות יהודית או זיהוי של מה ששקד קורא לו בהמשך לקפקא, "המצב היהודי".¹¹ לעומת שקד טען דן מירון כי על אף הניסיונות בתקופות השונות, כל דיבור על "ספרות יהודית אחדותית ורצופה בעת החדשה הוא דיבור ריק מתוכן", וכי אפשר רק לדבר על ספרויות בעלות מרכיבים יהודיים השייכות גם לספרויות לא-יהודיות ברמות משתנות, מעין "מכלול ספרותי יהודי נזיל".¹² לכן הוא הציע שכפי שבשנים האחרונות נוצרה ההבנה כי הזהות האחדותית של "כור ההיתוך" הישראלי אינה שלמה בלי ריבוא הקולות המרכיבים אותה, כך יש להתבונן בתמונה המורכבת של מגוון האפשרויות התרבותיות, הלשוניות והספרותיות הקיימות נוסף על הספרות הלאומית האחת. הוא הציע לבחון קשרים בין הספרויות לא על פי רצפים של המשכיות אלא על פי מגעיות (contiguity).¹³ בנוגע לספרות העברית החדשה טען מירון, כי שאלתו המפורסמת של ברוך קורצוויל מ-1959, "ספרותנו החדשה – המשך או מהפכה?", אומנם העידה על קשר קרוב בין הקהילה העברית לספרותה, אך בעקבות תהליכי אוניברסליזציה נתפסה הספרות העברית יותר ויותר כ"ספרות כללית" והעיסוק בה הפך תאורטי והשוואתי יותר:

ביסודו של ההיסט הזה עמדו לא רק השפעות של תורות ספרות ואופני הגות פורמליסטיים או סטרוקטורליסטיים, כפי שנוהגים לחשוב, אלא עצם המצב הרוחני החדש שנוצר לאחר הקמת מדינת ישראל והיותה לעובדה שחותרמה טבוע במכלול הקיום. מצב זה כאילו בישר את תום העידן ה"בלתי נורמלי" בהיסטוריה הלאומית כולה, לרבות בהיסטוריה התרבותית של עם ישראל, שחזר ונעשה "ככל העמים" ויצר את תרבותו ואת ספרותו ככל העמים בלשונו המדוברת ובאורח כמו ממילאי ו"טבעי", בלי שעצם הבחירה בשפת היצירה תהיה מעשה מודע ובעל התכוונות אידאולוגית.¹⁴

לשיטתו של מירון, מי שבחר בראשית המאה העשרים ב"דפוס-האם הלשוני" או "המטריצה" העברית, קשר באופן כלשהו בינו לבין המפעל הציוני. כך גם דוד פוגל, שביטא ניטרליות כביכול כלפי העניין הלאומי והציוני, "תלה את הפואטיקה הסגנונית המיוחדת לו [...] בעובדה כי זו היא העברית שכבר משמשת לשון דיבור בארץ ישראל". ואולם, "בעוד

11 שם, עמ' 31-35.

12 מירון, הרפיה לצורך נגיעה, עמ' 150, 155.

13 שם, עמ' 165.

14 שם, עמ' 10.

בין ספרות יהודית לספרות העולם

שהבחירה בעברית כמעט שלא יכלה שלא להוליך לציונות, הרי בחירה בציונות לא היתה כלל וכלל בחירה בעברית".¹⁵
בהקשר דומה הציע בנימין הרשב:

הפריחה הססגונית של אידאולוגיות יהודיות ושל ממסד חברתי ותרבותי בגולה, הכולל ספרות עשירה של "עם עולם" בעברית וביידיש, נעלמה [...] תרבות וחברה יהודית חילונית בקנה מידה ממשי קיימות רק במדינה העברית של ישראל. אבל כל הענפים שנגדעו השאירו פרקים מאלפים בהיסטוריה וספרייה של טקסטים רבי-עניין.¹⁶

הביטוי החשוב שהוסיף הרשב לדיון העקרוני בנוגע לספרויות היהודיות הוא "שלילת הדאיקטים":¹⁷ "המושג 'דאיקט' (Deixis) משמש בתחום הלשוני והלוגי, ונתינת הפרשנות המדויקת עבור כל דאיקט קשורה במציאות קונקרטיה. הוא טען כי 'כל הזרמים במהפכה היהודית המודרנית דגלו בצורה זו או אחרת בסיסמא: 'לא כאן, לא עכשיו, לא כמו שאנחנו', אף כי פירוש השלילות הללו נשתנה מזרם לזרם".¹⁸ תזוזה הלוחות הטקטוניים של המאה העשרים באירופה ובעולם בכלל ערערה עוד את מושגי ה"כאן", ה"עכשיו" וה"אנחנו". על פי הרשב, הבעיה של שלילת הדאיקטים, הקיימת אולי בכל דור המורד באבותיו, הועצמה בחברה היהודית משום שלא היה בה בסיס קיומי נפרד מחברות אחרות, "נורמליות", ומשום שהיהדות הייתה מבוססת על "עולם של מבע", של טקסטים ופולקלור.¹⁹
הביטוי "מחשבת המרחב" שחקר לעומק יגאל שוורץ אפשר דיון באידאולוגיות שמאחורי התפיסות המרחביות בראייה היסטוריוגרפית. בין השאר הוא המשיך את הבחנותיהם של גורביץ' וארן בין היליד למהגר, ובחן לאורן את הספרות העברית החדשה:

המהגר נולד במקום אחד ושואף לאחר, וכשהוא מגיע למקום האחר הוא צריך לגשר בין החלום לממשות. חווית היסוד הקיומית שלו מבוססת על קיומו של פער (זמני או נצחי) בין המקום במובן הפיזי ("המקום") לבין המקום כעולם של משמעויות, של שפה, זיכרון ואמונה.²⁰

שוורץ דיבר על תפיסת העולם ב"אלטנולנד", הרומן האוטופי של הרצל משנת 1902, המודרנית-חדשנית מצד אחד אך סוגדת לעולם ההיררכי הישן מצד אחר:

15	שם, עמ' 20-22.
16	הרשב, לשון בימי המהפכה, עמ' 11.
17	הרשב, התרבות האחרת, עמ' 148.
18	שם, עמ' 30.
19	הרשב, לשון בימי המהפכה, עמ' 35.
20	שוורץ, הידעת את הארץ שם הלימון פורח, עמ' 10.

תפיסת עולם ה"נגועה" באמביוולנטיות חריפה ביחס לנרטיב הרומנטי מכאן ולנרטיב הנאורות מכאן. האמביוולנטיות מהסוג הזה, שמקורה ברוחות "סוף המאה" (ה-Fin de siècle) באירופה, משותפת להרצל וליוצרים אחרים שצמחו במרחב האוסטרו-הונגרי בשנות השישים והשבעים של המאה התשע-עשרה (יוזף רות, ארתור שניצלר, שטפן צוויג ואחרים). האמביוולנטיות הזו "עברה בירושה" [...] ליוצרים צעירים יותר, כאלה שצמחו באותו מרחב תרבותי (דוד פוגל, אהרון אפלפלד ואחרים), וגם כאלה שצמחו במרחב תרבותי שונה (א"ב יהושע, עמוס עוז ואחרים).²¹

כלומר, במפנה המאות במרחב האוסטרו-הונגרי בכלל ובווינה בפרט הייתה תחושה של אמביוולנטיות בנוגע לכל האידאולוגיות הגדולות והזרמים הלאומיים ההולכים ומתחזקים. ההכרה בתחושה זו היא אפוא אחד המאפיינים המשותפים לכלל היוצרים שעל הפרק, המאחדת אותם נוסף על קטגוריות של שפה או של קהל.

הבחירה לקרוא את יצירותיהם של צוויג ורות מנקודת המבט של הספרות היהודית היא לגיטימית, אך היא מלווה באי-נוחות. כאשר זו הזווית היחידה, או ההסבר היחיד לעניין שמוצאים קוראים וחוקרים מרקע יהודי, לא כל שכן יהודים מישראל, קשה להימנע לחלוטין מתחושת הפטרונות של "השבת הגָּזֶל". הקריאה השלמה של היצירות תביא בחשבון את המרכיבים היהודיים, אך לא תתעלם גם מן המרכיבים הגרמניים, הלשוניים ואחרים, וגם תעמוד על מאפיינים ייחודיים המבדילים אותם מכל קבוצה שהיא. זאת ועוד, יש לזכור כי אף שלכאורה שאלת הספרות היהודית רלוונטית רק לכותבים בלשונות שאינן עברית או שפות יהודיות אחרות, למעשה, גם עבור הכותבים בעברית, שאלת ההשתייכות לקהל היהודי, העברי או הישראלי אינה שאלה פשוטה, אבל על כך ארחיב בהמשך.

*

קליטתה של הספרות היהודית-גרמנית בישראל כמקרה ספציפי של "ספרות יהודית בלשון לעז" הייתה מורכבת. מחקרה של נעמה שפי על התרגום מגרמנית בתקופת היישוב העברי הראה כי בשני העשורים שלפני הקמת המדינה נדפסו ספרים רבים במיוחד שמקורם בגרמנית – 210 ספרים, 55 אחוזים מכלל הספרים המתורגמים בתקופה זו. שפי מצאה העדפה ברורה לסופרים יהודים (הרצל, פויכטוונגר, וסרמן) או מזמרים (מרקס, היינה) כמו גם לאי-יהודים שסבלו מרדיפות פוליטיות (ברכט, קסטנר, מאן). בתחום הספרות היפה היה צוויג הפופולרי ביותר. באופן מעניין, על אף ההעדפה לתרגום יצירות של יוצרים יהודים,

21 שם, עמ' 144–145.